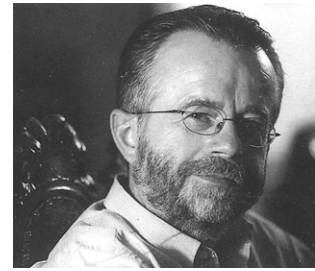

A propòsit d'un recull de censures a l'obra del lul·lista mallorquí Sebastià Riera, aplegades per la inquisició (segles XVI-XVIII)

Pep Vila

Introducció

L'any 1997, en una llarga i profitosa estada a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, vaig poder consultar i treure apunts, d'uns quants lligalls, entre els quals n'hi havia un de molt voluminós, factici, de més de tres-centes pàgines, dedicat a reunir proves contra alguns judicis de valor escampats en l'obra de Ramon Llull (Palma, c. 1232/1233- després de 1315), sobre el procés inquisitorial incoat al prevere i professor Sebastià Riera Binimelis, catedràtic de teologia lul·liana a l'Estudi General de Mallorca (1661-1668), acusat de desviacions doctrinals per alguns pares qualificadors de la inquisició mallorquina i espanyola (Inquisició, lligall 4432, exp. 11). En pocs autors com Llull, l'estudi de l'home i de la seva obra que tenia una fe viva, una desbordant personalitat, uns ideals d'universalisme comprovats, es fan inseparables. En una ocasió, Llorenç Riber, biògraf seu, va deixar apuntat que Llull era un gloriós fracassat, que certament no fou un home d'obres consumades. Llull fou home de desigs.

Des que, però, vaig consultar aquesta documentació he pogut comprovar que altres estudiosos hi han treballat. Encara que la cosa s'ha complicat una mica més, m'he adonat que la terra era fèrtil, que hi havia camp obert per a tothom. L'exploració minuciosa de l'obra estudiada dóna per fer una tesi doctoral. Aprofito també, ara i aquí, la celebració del 700è aniversari de la mort de l'escriptor, místic, teòleg i missioner mallorquí beat Ramon Llull. Com que aquest paper no estava pensat de cara als erudits *stricto sensu*, em centraré a despullar i donar a conèixer els textos i contextos menys coneguts sobre la presència del lul·lisme i les seves limitacions en aquest dens dossier. Fins i tot em va fer un cert respecte de trobar-hi un paper de la inquisició mexicana que denunciava una traducció castellana de l'*Arbre de Ciència* de Llull, impresa a Brussel·les.

L'autor que va escriure *Blaquerna*, la primera novel·la catalana, que és el nostre primer escriptor,

enamorat de les paraules, que defensava l'escriptura, que dialogava amb l'Amat i amb les altres religions, que sentia passió per la retòrica: "el llenguatge reflecteix l'escala de la creació", ens mereix d'entrada tot el nostre respecte. Ja l'any 1311 va dictar, en llatí, a uns monjos de la cartoixa francesa de Vauvert la seva vida, document que es conegut com a *Vida coetània*, que legitimava la seva missió, paper que, més endavant, fou traduït al català per un mallorquí que va deixar en el text pistes sobre les modalitats del llenguatge illenc. La versió catalana de la *Vida coetània* és de la segona meitat del quatre-cents.

També en altres documents i obres seves com en *Lo Desconhort* i en el *Cant de Ramon* hi ha notícies sobre la seva vida, precisions autobiogràfiques. Passats els trenta anys, mentre Llull escrivia poesia per a una dama de la qual n'estava enamorat, se li aparegué diverses vegades la imatge de Jesús crucificat. Aquesta revelació va motivar que des de llavors es consagrés a vida divina, a treballar per la conversió dels infidels, a intentar convèncer el Papa i els prínceps cristians de l'època que s'havien de buscar recursos per tal de crear monestirs i escoles per formar missioners que aprenguessin llengües orientals per així poder predicar i argumentar amb més coneixement de causa els misteris de la fe, els ideals religiosos cristians, a jueus, sarraïns i pagans. També volia concretar amb el concurs del rei de França una expedició militar pel recobrament dels territoris de Terra Santa. A la fi de la seva vida, cansat de moltes coses, d'anades i de vingudes, desenganyat de tot i de tothom, escriu en el seu poema *Cant de Ramon* (1300), una autobiografia en vers, aquests pensaments:

*Sóc home vell, / pobre menyspreat,
no tinc ajuda d'home nat.*

Deixeu-me, però, fer una precisió d'entrada. Com ja he apuntat, l'objectiu d'aquestes pàgines en aquest Any Lull, no és pas l'estudi d'aquest dens i prolix material filosòfic escolàstic, místic, enciclopèdic que té profundes arrels teològiques, matèries sobre les quals no tinc prou formació per estudiar-les amb un mínim de rigor. Alguns d'aquests informes tracten de buscar arguments d'inculpació sobre temes que se m'escapen. Algunsensors creien que Lull, a través dels seus comentaristes, s'havia desviat de l'ortodòxia de la doctrina oficial de la mare Església: "contra la proposición de la ubicuidad posible en la humanidad de Cristo" (f. 105v). [...] "De suma perfección es la natura de la humana de Christo Señor Nuestro por si sola". "Raymundo Lulio en diferentes partes de su doctrina confesó y defendió el exceso de la perfección natural de la humanidad de Christo [...]" (f. 109r). El títol del punt 1 d'un d'aquests informes fa: "Si puede ser extrínsecamente probable que la humanidad de Christo Señor Nuestro esté en todo lugar". El punt 2: "Si puede ser no herético que la humanidad de Christo Señor Nuestro asista en todo lugar que asista la divinidad". Hom ha de saber molta cristologia i teologia dogmàtica per abordar aquestes conclusions que el pare Olzina de la Companyia de Jesús va delatar per herètiques i temeràries abans i després que fossin llegides i discutides per Sebastià Riera i els seus deixebles a l'Estudi General, que anaven dedicades al canonge Mateu d'Oleza i Zafortesa. Aquest acte fou suspès i, el 14 de juny de 1661, l'inquisidor Francisco de Sarabia Ojeda va enviar aquestes conclusions al Consejo de la Suprema. Més endavant, el doctor Riera, agost de l'any 1662, se'n va anar una temporada a Madrid a defensar els seus interessos i la seva innocència.

Sobre el manuscrit

Títol i fitxa topogràfica: *Inquisición. Consejo. Censuras de la doctrina luliana, años 1662 i 1720*. Lligall 4432, núm. 11. (AHN. Inquisición). Es tracta d'un conjunt de notes i d'expedients, un de la fi del segle XVI, aplegats sota la rúbrica factícia de censures a l'obra lul·liana, en les quals no manquen mai, com a teló de fons, les tesis antil·lulianes d'Eimeric, que manipulades serviren a dominics i més endavant a jesuïtes per fer boicot al lul·lisme, per frenar el creixement de la universitat lul·liana. Els textos van ser escrits en llatí i en castellà per diversos qualificadors,ensors, mans i cal·ligrafies. Alguns d'aquests documents aquí aplegats no duen foliació. Precisament volia retre des d'aquestes pàgines un petit

homenatge a dos germans gironins: els Carreras Artau, sobre els quals no tenim cap monografia solvent, que van ser dels primers a estudiar l'abast i la complexitat de les doctrines lul·listes.¹

Dintre del cos del manuscrit hi ha, però, dos lligalls que sobresurten, que van entrelligats. El primer, dedicat a examinar l'obra de Lull en tots els seus vessants, conté, inserida dins del cos de la documentació, una extensa biografia i apologia de Lull; un segon, en el qual un catedràtic de la Universitat de Mallorca i els seus col·laboradors són denunciats per haver editat un cartell amb proposicions i conclusions lul·lianes que contenen afirmacions poc ortodoxes. Aquest procés inquisitorial contra el professor Sebastià Riera, catedràtic de teologia lul·liana a l'Estudi General de Mallorca (1661-1668), amb el marc polític i ideològic corresponent, és el que ha estat estudiat amb molta competència pel professor Rafael Ramis Barceló i d'altres.² En el primer, el 24 de juny de 1664 fra Antoni de Ribera, franciscà, va enviar la seva censura de les proposicions lul·lianes del doctor Riera, objecte de debat i d'expedient inquisitorial, que és la que dono a conèixer sumàriament en aquest article.

Igualment, aquesta documentació fa a l'hipotètic lector i/o a l'estudiós de la comunitat científica participants de reflexions sobre aspectes del lul·lisme peninsular durant els segles XVI, XVII i XVIII, la recepció, el rebuig i la transmissió de la seva obra, la censura ideològica, el contacte de llengües. El català hi és absent. Els catedràtics mallorquins denunciats es veuen obligats a presentar les seves objeccions, a pledejar en un castellà florit que per força havien de conèixer.

Consideracions generals

L'any 1578 es va editar una nova edició del *Directorium Inquisitorum* i l'índex de Pau IV on es prohibien *sub conditione* les proposicions que Eimeric havia guixades com a herètiques. Després de diverses pressions familiars i reials, la congregació de l'índex va fer esborrar el seu nom de la llista. Encara que l'ortodòxia de la seva doctrina no havia estat decidida per la Santa Seu, les posicions antil·lulianes en els ambients acadèmics i eclesiàstics espanyols tenien molts de tentacles.

El lul·lisme té una història molt atzarosa. La figura llegendària de Lull presentava molts de claroscurs, el seu llenguatge era intel·ligible per a molts lectors iensors. Els inquisidors que no s'estaven de res tractaven de demostrar si aquesta ombra de sospita que existia damunt l'obra de Lull era cer-

ta o errònia. El pensament de Lull havia estat molt tergiversat. El pseudolul·lisme, majoritàriament de caràcter alquímic, amb la còpia d'obres apòcrifes, també va fer molt mal a la causa lul·liana general. Des del segle XIV hi havia a Mallorca, a València i a París actius cercles lul·listes, fomentats sobretot per l'Orde de Predicadors i la Facultat de Teologia de París, que manifestaven reserves sobre el seu pensament. També des de la baixa edat mitjana hi hagué sorolloses polèmiques entre lul·listes i dominics, sobretot a Mallorca, amb el rerefons del seu culte local, debats que encara cuejaven a l'illa, a mitjan segle XVIII, entre molts estaments socials. La denúncia de les conclusions del professor Riera sembla que es va produir per un conflicte de competències entre càtedres dels dominics i les de la Companyia de Jesús, que tenien un privilegi de Felip IV per col·locar graus.

El 6 de febrer de 1376, el papa Gregori XI, pronunciava una sentència contra les tesis lul·listes. Tot i els entrebancs diversos, al segle XVI, les escoles lul·lianes s'estengueren per tota la Confederació catalanoaragonesa, a Nàpols i París. Hom tractava de superar l'escolasticisme oficial de les universitats. Lull traçava el camí d'una nova lògica avançada.

Durant el regnat de Felip II el lul·lisme espanyol arribà a la seva màxima esplendor. Hom buscava, per damunt d'altres qüestions, que el Concili de Trento afavorís una declaració d'ortodòxia en favor de les doctrines lul·lianes, doctrina que fou defensada pel teòleg Lluís Joan Vileta, col·laborador de Felip II, amb l'ajut d'Antoni Bellver, catedràtic lul·lista de Mallorca, de l'intent de formar el fons lul·lià de l'Escorial. Vileta va reeixir a Trento en aquest afer. El poeta Joan Pujol, a la seva *Visió en somni*, va lloar l'actitud de Vileta, que surt esmentat en aquest patracol, amb aquests versos:

*De Ramon Lull ell ha ressucitats [Vileta]
los dits subtils, amb tanta honor i glòria
que en restarà, sempiterna memòria.*

Durant els segles XVI i XVII la impremta afavorí també l'esclat del lul·lisme a Europa. A París, Colònia, Lió, Estrasburg, etc., s'imprimiren i s'estudiarien amb profit moltes de les seves obres, tant de les autèntiques com de les apòcrifes. L'any 1633 es va fundar a Palma el Col·legi Major de Nostra Senyora de la Sapiència que, a més de formar sacerdots, es va convertir en un centre d'estudi i de divulgació de l'obra de Lull. En aquest centre hi estudià i després hi va impartir classes Sebastià Riera Binimelis. El centre tenia una important biblioteca lul·liana.

L'any 1773, el bisbe antilul·lista Juan Díaz de Guerra n'ordenà el tancament.

Vida i obra de Ramon Lull

En aquest patracol, el censor nomenat per la inquisició, el franciscà fra Antonio de Ribera, per tal de situar el personatge dintre del seu context es veu obligat a explicar qui era Lull, que defensa aferrissadament, i a resumir breument la venerable antiguitat del seu pensament, que es fa present més enllà del segle XIV. El problema arrenca de les cents tesis antilul·lianes de l'inquisidor Eimeric del seu *Directorium Inquisitorum*. Al segle XIV en el context de la Contrareforma, quan s'elaboren els *Indices librorum prohibitorum* hi surten bona part dels autors contraris a Lull, entre els quals no mancava l'ombra allargada del dominicà Eimeric que havia acusat d'herètica, i en molts punts errònia, la doctrina de l'autor mallorquí. Tal com escriu Josep Perarnau a partir del treball del professor Alois Madre:

Ell [Nicolau Eimeric] pel fet d'haver de preparar el camí i pel d'ésser testimoni principal, encaminador del moviment antil·lulià, ja en plena virulència seixanta anys després de la mort de Lull, continuat durant segles i encara avui influent, posseeix una significació molt superior a la comuna, significació personificada sobretot en els cent articles del Directorium Inquisitorum. Fins al punt que la Inquisición Española arribà a confondre's amb Nicolau Eimeric i el convertí en intitllable i intocable de la mateixa manera que ella s'imposava com a inatacable.³

Ja d'entrada, en els dos primers folis del lli-gall, sense numerar, en un llarg escrit preliminar de 29 de juliol de 1594, que signa a Madrid el doctor Pedro López de Montoya, assenyalava, entre d'altres, aquests arguments:

Entre las otras cosas notadas para el catálogo están las obras de Raymundo Lullo qualificadas por la Universidad y inquisición de Valladolid, de la qual vino una qualificación... de fra Hernando del Castillo en que se decía convenir que todas las obras del auctor se vedasen por ser su doctrina pernicioso, desvario, imaginación y embaymiento y para destruir las verdaderas ciencias dialéctica, física y philósophica moral sin que en ningún tiempo ni ocasión, ni necesidad se haya aprovechado la iglesia cathólica de ella, en los concilios generales, provinciales y nacionales y que están prohibidas sus obras en el catálogo de Paulo IV... [...].

Acaba dient:

No convenga poner este autor en catálogo de autores reprobados hasta hazer más averiguación y estoy aguardando la determinación y mandato de vuestra alteza para lo que en esto devo hazer" [...] "y dicen que Nicolao Eymerico, fray de la orden de sancto Domingo siendo inquisidor de Aragón le notó muchos errores en sus obras por lo qual en tiempo de Gregorio II sacó una bulla para condenarlas, pero haviéndose entendido que el Nicolao Eymerico habia procedido en esto apasionadamente, otro inquisidor y provincial de la mysama orden llama a Bernardo Ermengande hizo junta de maestros teólogos los quales havyendo examinado y conferido los errores notados con los libros de dicho Raymundo afirmaron ser falsamente impuestos....

A continuació (f. 93r-150r) hi ha un altre expedient del lligall, al meu entendre el més important, redactat per fra Antonio de Ribera. Lligall núm. 16: "A las conclusiones de Mallorca y doctrinas de Reymundo Lullo. 26 de junio de 1664". Aquí, en el segon article dels quatre en què és dividit, aquest franciscà del convent de San Francisco de Madrid, profund coneixedor de l'obra de Lull, qualifica i estudia l'autor mallorquí, des de quatre angles diversos: per la seva antiguitat, pels testimonis dels qui la van ensenyar, pels testimonis dels qui la segueixen i defensen. En un darrer punt figuren els impugnadors de la seva doctrina. Calia fixar en termes històrics i teològics els alts i baixos de la vida i l'obra de Ramon Lull:

Obedecido estava el orden de V. A. aviendo declarado la probabilidad que assiste a las dos proposiciones supra escriptas con los doctores y doctrinas suias que se an referido, más no obstantemente podía estar seguro el rezelo, ni sossegado el escrúpulo para toda la doctrina [...] De quatro costados a de ser la nobleza que a de ufanarse de castiza; y de quatro costados puede originarse y nacer noble sin mezcla, ni raza alguna y calificada una doctrina. De su antigüedad, de el doctor que primero la enseñó, de los doctores que después la siguen y defienden, y de los doctores que la impugnan y combaten quando no la vencen. (f. 129r).

Es tractava de jutjar la vida i obra d'un home del segle XVIII-XIV:

no es doctor moço, ni moderno. Raymundo Lulio murió en el año de 1319, con que tiene 348 años de ancianidad su persona y de antigüedad en el tiempo. Doctor grave es y de su gravedad pren-

das relevantes su santidad y sabiduria que le engrandecen... (f. 95r).

Fra Antonio de Ribera, que signa un altre document al convent de San Francisco de Madrid (1510-1663), estava preocupat perquè les doctrines d'aquest autor s'ensenyaven arreu i els errors de lectura i de comprensió es multiplicaven:

[...] poniendo en consideración a V. A. que no es caso de menos valer en la doctrina de Raymundo Lulio, que asta aora se lea en las cátedras nomás de Mallorca y Barcelona, sinó aver salido a las universidades de Salamanca, de Alcalá y de otros reynos. (f. 106r)

Creu que la difusió de certes parts de la doctrina lul·liana no es pot suprimir així com així. Hi hauria d'haver també el concurs i la legitimitat de l'autoritat de la seu apostòlica i la real perquè fos més efectiva:

La suspensión causaría grande alboroto y desconsuelo en el Reyno de Mallorca no sin detrimento de la devoción y veneración que se tiene al glorioso mártir; y con motivo y razón grande, porque en la estima y veneración debida que tienen los coraçones católicos del consejo de la fe de su autoridad soberana y decretos de suma prudencia con la suspensión de las conclusiones se le quedarían libres a las presunción humana sus arrojados casi siempre a lo peor. (f. 106v)

[Sobre aspectes de la seva vida i obra]

Abans, però, de procedir a examinar a fons els encerts i els errors atribuïts del seu pensament, sobre les seves especulacions filosòfiques, els censors que actuen amb rigor i amb molt de detallisme, tal com hem esbossat, es veuen obligats a examinar la seva doctrina, en quatre proves o apartats, que ens permeten conèixer aspectes poc garbellats sobre el lul·lisme peninsular al segle XVII.

A inici del segle XVII, Joan Seguí ja havia escrit un tractadet sobre la vida i obra del mestre: *Vida y hechos del admirable doctor (sic) y martyr Ramon Lull vezino de Mallorca/ compuesta por el doctor ... Con un tratadillo llamado Desconsuelo compuesto por el mismo martyr ...* (Mallorca, Gabriel Guasp, 1606). Abans, però, tenim les aportacions de Carlos de Bouvelles, *Epistola en vitam Raymundi Lulli* (Paris, 1511) i de Nicolau de Pax, *Illuminati doctoris & martyris Raymundi Lulli Opusculum De anima rationali et vita eiusdem doctoris*, "impresum in celebri vniuersitate complutensi", industria Arnaldi Guillermi Brocarij, 1519. L'autor d'aquesta biografia lul·li-

na coneixia bé les aportacions de Vicente Mut, *Historia del Reyno de Mallorca* (Mallorca, en casa de los herederos de Gabriel Guasp, 1650), autor també d'un catàleg de la seva obra. En aquesta vida de Lull redactada durant el segle XVII no hi podia mancar l'episodi de l'amor llegendari de Ramon Lull per la genovesa Leonora o Ambrosia de Castello a qui va perseguir fins a l'interior de l'església de Santa Eulàlia on ella li va mostrar el pit cancerós. El polígraf espanyol Menéndez y Pelayo, entre d'altres, creia en l'origen llegendari d'aquest fet.

[Ramon Lull l'il·luminat]

Com és que Lull, un home sortit del no-res, que tenia poc temps per a l'estudi i per a la reflexió, que sempre viatjava va arribar a escriure i a publicar tantes obres?

Con authenticos testimonios se ha probado aver sido inspirada y revelada de Dios la ciencia y doctrina de Lullo: evidencia hacen de aver sido divina la resolución de tantos libros y de tantas ciencias dictados y escritos sin algun estudio humano ni sosiego en algun retiro sino en continuo viage; luego en la ciencia y doctrina de Lullo no hubo ni ay mezcla de algun error, como ni hubo dilación de tiempo para su estudio en que pecha [peca] la ciencia y doctrina que se negocia con el caudal humano. (f. 132r)

Prueba 1ra de la doctrina de Raymundo Lullo [sic] por el costado de su antigüedad.

Nació Raymundo en la isla de Mallorca, año de 1235 de padres nobles, procuraron, más no pudieron, que estudiase resisténdose su inclinación encontrada con los estudios y ciencias, y entregada a empleos y cortejos de mundo; por estas causas le solicitaron sus padres que sirviese en palacio; sirvió al Rey don Jaime de mayordomo, no tratando de otras cosas más que de poesías, galanteos y devaneos cortesianos y palaciegos en que gastó los años más floridos de su juventud; asta que a vista de un pecho cancerado y de insufrible dolor que le descubrió una señora para que se desengañase de su hermosura que porfiado, lascivo y torpe perseguía, se convirtió advertido Raymundo.

Fué su conversión el año de 1267 a los treinta y dos de su edad. Negóse al mundo con todas sus atenciones y dióse de veras a Dios y a la pretensión de todas sus virtudes en su mayor perfección que recobró en ganancias más crecidas en breve tiempo las perdidas, muchas del largo tiempo pasado. Eran grandes sus penitencias y mortificaciones, sin pausas sus ayunos y continuo el ejercicio de la oración; con lo cual el morir era la ganancia de Lullo y su vivir era Cristo. [...]

Y así se le apareció Christo crucificado, día de la conversión de san Pablo y de dijo: — Raymundo sígueme. Bájase de resplandores divinos y de celestiales y suavissimo de flores el aposento, cuja fragancia se repite en el mismo día todos los años hasta aora, sobre lo qual se han formado instrumentos; uno anda del año de 1605, con diez y seis testigos legítimamente examinados a instancia de los jurados de Mallorca.

[L'episodi de Randa]

Quedó Raymundo en un exthasis que le duró tres días; y obediente luego al orden divino que se le avía intimado, repartió a pobres su hacienda [...] Retiróse después a una hermita edificada en la cumbre del monte llamado Randa donde se entregó todo a los rigores de la penitencia y fervores de la oración. Suplicaba con grandes instancias Raymundo a Dios sin cessar que le hiciese instrumento de su sabiduría divina para la conversión de los que sin fe no le conocían y de los que con fe no le amaban, apareciéndole Christo Jesús segunda vez en la misma disposición que la primera, y como sabiduría infinita y manantial soberano. Y seguro de toda sabiduría inundó el entendimiento de Raymundo con raudales caudalosos de la ciencia que había pedido y de las otras ciencias que escribió en tantos libros ego sapientia estudi flumina dejándole ahogado y absorto en exthasis sin comer, ni beber por algunos días. (f. 129v-130r)

Prueba 2a. de la doctrina de Raymundo Lullo por el costado de doctor y maestro primero que la enseñó.

[Els sabers de Lull]

Acceptada la hipòtesi de la formació irregular i autodidacta del seu esperit, en paraules de Jordi Rubió, sura en moltes pàgines d'aquest lligall la famosa il·luminació lul·liana si tot havia estat un do divinal. Són les paraules de David: la seva llengua fou estada ploma del Sant Esperit. El redactor d'aquest apunt biogràfic dubtava que un home com Lull, que sempre viatjava, tingués temps suficient per formar-se, per escriure tantes obres.

Els censors del segle XVII no s'obliden de consignar en aquest apartat biogràfic l'episodi llegendari de la vida de Lull quan explicava la seva pujada al puig de Randa, "lo mont de l'Amat", el seu Siná particular, a fer d'ermità, un lloc amb molta vegetació baixa de mates llentiscles. Allí va trobar aquests arbusts, les fulles del qual tenien uns senyals que permetien expressar tots els conceptes filosòfics i científics en totes les llengües cultes. Encara avui hi ha una possessió coneguda com Sa Mata Escrita

(Algaida), que en altres èpoques fou propietat de la família Lull, en què hi ha plantat un llentiscle gegantí. Des de llavors Lull fou conegut com l'Il·luminat en haver rebut tanta ciència infusa. Recordem que Miquel Costa i Llobera va escriure un poema inspirat en aquest tema: "La mata escrita del Puig de Randa" (1903). A Vida coetània llegim:

E, com hagués estat aquí quasi per vuit dies, e un dia estigués contemplant e tenint los ulls vers lo cel, en un instant li venc certa il·lustració divinal, donant-li orde e forma de fer los dits llibres contra los errors dels infeels.

(Obres completes, Barcelona, Selecta, 1957, p. 38-39)

Es Raymundo Lullo doctor iluminado, es martir inclito y ambos títulos públican la eminencia de su sabiduría y la seguridad de su doctrina.

Inspiró y infundió Dios a Raymundo de la ciencia, iluminándole su entendimiento con muchas y diferentes ciencias como se dirá después; aparecióse 3ra. vez Christo Jesús crucificado en figura de serafín encendido y le mandó que escribiese una parte de todas aquellas ciencias que le avía revelado; escrivióle luego Raymundo aviendo prendido muchos raptos junto a un lentisco, cuías hojas³ aparecían escritas con varias letras latinas, griegas, hebreas, caldeas, arábicas y otras que no se conocen, las quales se conservan hasta el tiempo presente y salen escritas en las ramas y hojas que brota el arbol. Declaróle esta marabilla a Raymundo Jesús cricificado apareciéndosele quarta vez, y díxole que en tanta universidad de gentes aprochearía su arte y doctrina, como había diferencia de letras escritas en llas ojas de aquel lentisco. (f. 130v-131r)

Ignorante Lullo sin principio ni estudio alguno es su sciencia como las letras que brota en las ojas cada año el lentisclo; es sciencia de caminante y peregrino y como caminante peregrino Christo Jesús enseñó a los discípulos que iban al castillo de Emaus despues de resucitado. "Et incipiens a Moys, et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant (Luc. 24)". Son muchas diferentes las sciencias y los libros que declarando imposibilitado para tantos el caudal humano de Lullo... són producte del "caudal divino, de divina iluminación y continuada revelación. (f. 131r)

Prueba 3a. Tercera prueba de la doctrina de Raymundo Lullo por el costado de los que la aprueban y la defienden.

Aquí, en aquest aparat, figura una llista d'autoritats, autors, càtedres on s'ensenyava el seu pen-

sament, obres en les quals hi ha referències a la seva vida i obra. Els censors treballaven amb un catàleg d'obres lul·lianes escrit pel mallorquí Vicente Mut Armengol (1614-1687).

Prueba quarta de la doctrina de Raymundo Lullo por el cos[tado] que la impugnan y combaten. (f. 135r-150r)

Aquesta extensa prova fou escrita el 29 de juny de 1664 al convent de San Francisco de Madrid per fra Antonio de Ribera.

Acedos combatientes y combates recios ha tenido y tiene la doctrina del doctor iluminado y mártir Raymundo Lullo, puntas le an tirado a la vida contra la qual el tirano más cruel no á podido executar su saña ni artificar su rigor. [...] Quién con mas acedia se á declarado contra el doctor mártir y su doctrina és el padre fra Nicolás Eimerico... del Directorio de los Inquisidores [...]. Llámale fantástico, idiota, dice que escribió muchos libros en lengua catalana porque ignoraba la latina, que no estudió ni aprendió de hombre alguno, ni de Dios, porque no es Dios autor de errores, ni eregias, que fue su maestro el demonio y no Cristo crucificado, como avía dicho. Con estos dicterios describe irreverente Eimerico la nobleza de un caballero, la sabiduría de un sapientísimo doctor y el valor heroico de un mártir glorioso [...] (fo. 135v)

[Valor de l'obra lul·liana]

De inspiración y revelación divina son las sciencias, y es la doctrina de Raymundo: ninguna de las calidades y prerrogativas le falta; es importante y útil para la enseñanza. La prueba no menos eficaz que la de las cáthedras en que se lee, de los doctísimos cathedráticos que la an leído, y de los decretos de tantos reyes que la an mandado leer, en quien no cabe imprudencia que mande, ni ignorancia que obedezca como no útil, ni importante aquella doctrina que mandó Dios que se escribiese y que declarasse a tantas naciones difuntas avía de aprovechar como eran los idiomas escritos en las ojas de los lentisclos. Assí fue la doctrina que infundió el Espíritu Santo a los apóstoles, fue de todos los idiomas, porque de todos avía de ser común y general provecho utilis at docendum.

[La filosofia lul·liana en el context de les religions de sant Francesc]

Importante y útil fue también la doctrina de Lullo para utilis ad arguendum tanto tiene de importancia y utilidad, quanto tienen de singularidades diferencias en sus opiniones respecto de otras doctrinas; es

muy del caso la nota del estatuto general de la religión de San Francisco; de siete escuelas que con diferencia y encuentro de opiniones enseñan la theología son las cinco de la religión seraphica: Alexandro de Ales, San Buenaventura, Ricardo de Media Villa, los nominales Okan [Guillem d'Ockham] y Gabriel y el subtil Escoto; y aún de la escuela de Santo Thomas es también de la religión; pues fue su maestro Alexandro de Ales; y siendo así que pudiera aplicarse victoriosa siempre a la doctrina y defensa de qualquiera de dichas escuelas y sus doctores la religión eligió las doctrinas y defensa de Scoto dexando las demás; y la razón que da en el estatuto general es porqué la diferencia y encuentro de las opiniones de Scoto con las otras anima más la disputa en que se acrisola más pura la verdad que recibe la fe para sus dogmas cathólicos y la madre santa Iglesia para la instrucción más perfecta de sus hijos. (f. 131v)

[Ramon Lull màrtir]

De màrtir ínclito es el otro título y blasón ilustre que gradua a Raymundo de doctor más sabio y a su sabiduría y doctrina de más singular preeminencia que otras [...] Ocho veces estuvo en Roma, dos en el Concilio Vienense, dos en Egipto, en Gerusalen, en las Armenias, en toda la Siria, Boemia, Inglaterra y España. Habló con los sumos pontífices de la Iglesia y reyes de la cristianidad solicitando con todos y en todas partes la recuperación de la Tierra Santa y la universal conquista y conversión de los infieles a la fe católica; pasó a la África predicando y en Túnez por la conversión de algunos moros le prendieron [...] y últimamente en Buxia después de muchos días de presión y de muchos tormentos fue sentenciado a morir puesto en un palo y apedreado.

Murió màrtir a los 29 de junio de 1315 años y 75 de su edad aviendo gastado 45 en las peregrinaciones dichas y como todos fueron heroicos ejercicios de su fe; fueron también libros de iluminada doctrina, y de celestial sabiduría. [...] Es grande el número de los libros peregrinando siempre Lullo, parece que escribía como a cada paso de los que daba, siendo tan largas las distancias que media. Su doctísimo cathédrico Joan Lovet testifica aver leído más de quientos volúmenes, a mil y a tres mil los llegan algunos autores, como se refiere el Padre Daza [Fray Antonio Daza, O. F. M, visitador i cronista de l'orde, qualificador del Sant Ofici de la Inquisició] (fol. 287). De quatrocientos y ochenta es el catalogo que ha pocos días se registró en el Archivo del Escorial; y el sapientísimo Annalis Vadingo [fra Luca Vadingo] en el tomo de Scriptoribus Ordinis Minorum (fol. 296) puso en otro catálogo trescientos y veinte y tres libros divi-

diéndole en diferentes clases según las ciencias de que tratan y tratan de todas. (f. 132v-133r).

Venda de llibres de Lull no autoritzats

Per un altre document del recull (núm. 4432, 11) de l'any 1609, de vuit folis sense numeració, sabem que el *licenciado* Mutio detalla particularment el contingut del llibre *Raymundi Lulii Opera ea a que ad adinventam ab ipso artem universalem* (Lazaro Zetner, 1609).

També denuncia, entre altres fets, al llibreter Joanes Atsrey, "mercader de libros de nación flamenca residente en Madrid" que tenia un magatzem de llibres aixoplugat a la botiga d'un altre llibreter de la capital, Martín de Reyna. "Por esta razón le he detenido por diferentes veces mucha suma de libros". Aquest negociant venia edicions lul·lianes i pseudolul·lianes no autoritzades:

Los tractados y obras que contienen este libro son los siguientes: Ars brevis, De auditu Kabbalistico, Duocedim principia philosophia lulliana, Dialectica seo Logica, Rethorica, Ars Magna... Los intérpretes de las obras son los siguientes con otros que los propios traen: Joardanus Brunus ítem de Lampade, Combinatoria lulliana; Commentaria Aggripa in artem brevem Lullianam...⁶

Els papers de la inquisició mallorquina, segles XVII-XVIII

La segona part més important d'aquest recull amb diversos expedients paginats i sense paginar també té a veure amb la inquisició mallorquina i espanyola. Formen part del mateix expedient contra el doctor Riera. El catedràtic de teologia lul·liana la universitat de Mallorca juntament amb els seus col·laboradors editen un cartell, conservat i expurgat entre aquesta documentació, una *Selecta Lullica*, que és denunciada pel pare Juan Baptista d'Olzina, qualificador jesuïta del col·legi de Montision. Aquestes doctrines que s'ensenyaven en llocs públics eren sovint motiu de controvèrsies. [*Responsorium*, 33 f. + *Deffensorium*, 65 f. + papers solts].

La denúncia del pare Olzina

Dins d'aquest recull també són interessants de llegir els 8 folis de *testificaciones contra el doctor Sebastià Riera* fetes pel pare Olzina de la Companyia de Jesús, al costat d'altres frares i estudiants presents en els actes. Olzina fou qui es va personar davant del Tribunal, qui va delatar el doctor Riera, catedràtic de prima de teologia lul·liana, per les conclusions impreses que va editar, que havia de presidir al col·legi Montision, juntament amb els seus ajudants, seu de l'esmentada companyia. El paper imprès anava

Compañía de Jesús del qual fue servido juramento en forma devida de derecho [...] del qual prometió decir verdad y guardar secreto y dixo ser de edad 46 años.

—Preguntado para que a pedido audiencia

—Dijo que la a pedido para decir y declarar por descargo de su conciencia lo que había cerca de un mes que le sucedió con el doctor Riera, beneficiado de la Seo, y fue que estando en el Convento de San Francisco en un acto de conclusiones le dijo a este: -"O buen Dios, acabado el mundo no podréis hacer otra cosa más", y éste haciéndole instar le dixo: -"Pues que no podía Dios criar un hombre más o una ormiga", a que el respondió: -"que no podía porque Dios no podía producir infinitas criaturas", y instándole éste declarante que criando Dios un hombre más no era producir criaturas infinitas, y él sin embargo se quedó en su misma opinión de que Dios acabado éste mundo no podía producir nuevas criaturas...

[...] y así este declarante por descargo de su conciencia la a venido a delatar, y para este escrito ha pedido audiencia [...] y tomando la mano a este punto el doctor Riera, beneficiado en la Seo, y quisiendo esforçar esta oponión de la muchedumbre de dichas almas, y insistiéndole en ella, el presidente que era el padre Mascaró de la Compañía le dixo entre otras palabras refutándole la dicha proposición que era próxima herejía, a lo que el dicho doctor Riera replicó y dixo que la Compañía tenía la herejía en la cabeza y a esto el padre Antonio Claper de la Compañía se levantó y le dixo que mirara lo que decía que había inquisición que pudiera censurar y castigar las palabras que el decía, y a esto respondió el dicho doctor Riera (segun han referido a este testigo los hermanos.... ambos de la Compañía) —yo me cago en la Inquisición,⁷ quia en veritatem nom timeo veritatum»; y porqué demás del dicho escándalo que dió a los oyentes con el desacato con que habló de la Santa Inquisición fue de mucho reparo y escándalo la opinión de la multiplicidad de almas, y este declarante la tiene por contraria a los principios de la fe y por el descanso de su conciencia la delata a este santo Tribunal, y las razones que tiene para probar ser opuestas a los principios [...] (f. 1-2r)

Con carta de 2 de marzo de este año [1720] le remitimos a V. A., en 55 hojas útiles, copia auténtica de los autos echos en este santo officio sobre las proposiciones en él delatadas, de diversos actos de conclusiones presididos en distintos tiempos por los doctores Antonio Riera, Lorenzo Burguera y Juan Blanquer, profesores todos de la opinión lulista. Y no aviendo tenido noticia de la resolución que sobre ellas se abra servido tomar V. A., repetimos ésta, suplicando a V. A. se sirva mandar, sé nos dé aviso de ella y

de lo debamos executar [...] y necesita la christiana inquisición de Mallorca 28 de julio de 1720. Don Jorge Truyols y Dameto [canonge natural de Palma. Inquisidor de Mallorca des de 1700].

[...] porqué los dichos cathedráticos profesores de la opinión lulista han succitado la proposición principal contenida en los autos antecedentes, diciendo que la humanidad de Christo secundum suam substantiam es únicamente inferior a solo Dios, la qual proposición delato un padre calificador». [Juan Antonio Ferrando de la Compañía de Jesus, calificador de este santo officio y residente en su colegio de Montesión].

El doctor Sebastià Riera, un dels encausats, fa un escrit de súplica en el qual sotmet les seves conclusions suspeses al veredict de dels inquisidors. Com a catòlic cristià que és, s'ha de rebaixar i reconeix el magisteri de la santa església catòlica, apostòlica i romana.

Selecta Lullica a santo Inquisitionis Tribunali

En Mallorca 24 de noviembre 1662

A la Junta de Calificadores.

El Doctor Sebastián Riera, vecino de la ciudad de Mallorca ante V. A. me presento de orden de los inquisidores de aquel Reyno para dar cuenta y razón de la inteligencia de unas conclusiones que se me suspendieron hasta haver pasado por el exámen de V. A. para lo qual presenté el defnitorio de dichas proposiciones. A V. A. pido y suplico ser servido admitirme dicha presentación y mandar que se examine dicho papel ofreciéndome a dar in voce satisfacción a las súplicas que se me hiziesen y vistas las razones que en él pondero [...] permitirme la defensa de dichas conclusiones que como fiel y católico christiano sujeto mi sentir al de nuestra santa madre iglesia cathólica romana para la censura de V. A. y para ello [...]

Censura mexicana a una edició espanyola d'Arbre de ciència⁸

L'Arbre de ciència és una de les obres més originals i més complexes de Ramon Llull. Per un altre document d'aquest recull sabem que una reunió del sant ofici de Mèxic, a 19 d'agost de 1676, l'inquisidor visitador Medina Rico demana que es faci arribar als reverents mestres qualificadors del sant ofici de l'Orde de Santo Domingo, al costat d'altres llibres que ara no consignen, "para que lo lean y den su censura", el llibre de Ramon Llull "Árbol de la ciencia, traducido en lengua vulgar por el teniente de maestro (sic) de campo gentil Don Alonso de Zepeda y Adrada, impreso en Bruselas." En efecte. Aquesta

obra fou impresa a Brussel·les (1663) per Francesc Foppens. La traducció d'Alonzo Zepeda i Andrada, fou aprofitada més tardanament ja que s'edità parcialment a la "Biblioteca de Autores Españoles" (Madrid, 1873). Els estudiosos d'aquest tractat farien bé de llegir aquest informe del censor per veure amb quins arguments desmunten molts d'epígrafs i capítols de l'obra [5 f.].

Testimonio de las qualidades y censuras dadas por los qualificadores de este Santo Oficio al libro titulado Arbol de la Ciencia del iluminado Reymundo Lulio.

Medina Rico s'expressa així:

El otro titulado Arbol de la Ciencia de del iluminado Raymundo Lullio, el qual siento que debe ser recogido: lo primero no parecer su impresión auténtica con todos los requisitos para que corra [...]; lo segundo porqué se da al author títulos prohibitivos de iluminatissimo, sancto y santissimo y otros que sólo se pueder dar a santos pontificados; lo tercero porqué las revelaciones exquisites que refiere no pueden correr sin estar primero aprobados por la Iglessia nuestra madre.

En el discurso del 1 libro, fol. 191, en el cap. Dios es justo, el argumento de que sinó hubiera pecado original fuera Dios injusto dando fracasos y penalidades a los hombres siento que es malsonante.

Es mi sentir señor que dicho libro debe ser recogido primeramente porqué todas las obras de este auhor estan interdictas por la santidad del pontifice Gregorio 11, como consta del directorio de inquisidores en los folios 255 y 311. [...] Juzgo que los términos con que escribe, trata, define, distingue, explica éstas todas las materias theologicas son impropios, ajenos a la theologica verdad, peligrosos a la fe, confusos a la inteligencia y como tales prohibidos entre los 100 artículos que la santidad de Gregorio undécimo prohíve. (f. 1r-2r)

Al censor tampoc li agradava que aquest llibre fos escrit en llengua vulgar, traduït al castellà:

juzgo que por estar en lengua vulgar preçupone quando al árbol divina, el árbol material, el árbol moral, el árbol apostolical, etc., está prohibido, y se deve inquirir porqué materias tan alta theologia como son constitutivos y distintivos de las divinas personas, processiones divinas, maternidad, encarnación, virtudes theologales, etc., y todos los siete árboles que tocan al

sobrenatural, no pueden pasar en romance sin peligro y ruina en la fe del que los leiere. (f. 2r)

Coda final

Acabo recomanant vivament que algú editi sencera i anotada la censura de 24 de juny de 1664 de fra Antonio de Ribera, a les proposicions i conclusions de Mallorca, en el context del procés al catedràtic lul·lista Sebastià Riera, un home molt savi, bon coneixedor de l'obra lul·liana, de la Bíblia, al qual defensa. Antonio de Ribera refuta moltes falsedats sobre el pensament de Llull. Al meu entendre escriu la millor apologia del mallorquí al segle XVII, aportació que és desconeguda. El rerefons de la doctrina de Llull, el llenguatge retòric amb el qual escrivia la seva obra, no era ben comprès per a molts teòlegs i lectors dels seus llibres, ja que s'apartava dels models articulats per altres mestres antics, medievals i renaixentistes. El seu art es presentava com un fenomen que gairebé era únic. D'altra banda, quan llegeixes com actuava la inquisició, t'adones com aquella era una societat desarmada i subalterna, amb una feblesa congènita enfront de les pressions exògenes.

Transcriu un paràgraf del treball modèlic de Rafael Ramis que exposa la problemàtica de Llull i la inquisició:

Sin embargo, en el XVII, que en toda Europa fue el siglo de Lull, estudiado con interés por sabios como Kircher, Gassendi, Comenius o Leibniz, la obra del Doctor Iluminado fue en España uno de los blancos de la Inquisición, que progresivamente acorraló a sus partidarios y limitó la lectura de sus obras. Con todo, el estudio de las relaciones del lulismo con la Inquisición española requiera ya otro trabajo de mayor envengardura.⁹

Uns versos de Feliu Formosa diuen: "Si per tot deixes senyals, / com és que no et puc haver?" En l'escaiença del 700è aniversari de la mort de Llull, encara arreu trobem signes seus que ens el fan inabastable.

NOTES

1. Vegeu també aquesta bibliografia sumària: M. BATLLORI, "Lul·lisme i antilul·lisme entre els segles XVII i XVIII", *Estudios Lulianos*, núm. 11 (1967), p. 5-19; M. BATLLORI, *Ramon Lull i el lul·lisme*, València, Tres i Quatre, 1993; J. CARRERAS ARTAU, "La cuestión de la ortodoxia luliana ante el Concilio de Trento", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, núm. 29 (1944-1946), p. 501-520; LI. PÉREZ MARTÍNEZ, "Lulismo e Inquisición a principios del siglo XVII", a *Perfiles jurídicos de la Inquisición Española*, Madrid, Universidad

- Complutense, 1989; J. PERARNAU I ESPELT, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, Facultat Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya, 1997. J. RUBIÓ I BALAGUER, *Ramon Llull i el lul·lisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.
2. J. MUNTANER BUJOSA, "Epistolari entorn una tesi lul·liana", *Estudios Lulianos*, vol. 5, núm. 3 (1961), p. 317-324, i vol. 6 (1962), p. 179-186; L. PÉREZ MARTÍNEZ, "Lulismo e inquisición a principios del siglo XVII", a *Perfiles jurídicos de la Inquisición Española*, Madrid, Universidad Complutense, 1989; R. RAMIS BARCELÓ, "El proceso inquisitorial al catedrático lulista Sebastián Riera (1661-1668)", *Revista de la Inquisición*, vol. 17 (2013), p. 107-139 (a la fi d'aquest article, R. Ramis fa una descripció sumària del lligall 4432, exp. 11); S. TRIAS MERCANT, *Història del pensament a Mallorca*, Palma, Moll, 1985-1995; R. RAMIS BARCELÓ, "Dos processos inquisitorials a Mallorca referents a proposicions lul·lianes durant els segles XVI i XVII", *Revista de Teologia Catalana*, vol. 38, núm. 2, fasc. 2 (2013), p. 729-749.
  3. J. PERARNAU I ESPELT, *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, Facultat Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya, 1997, p. 9-10.
  4. La descripció d'aquest lentiscle em va fer pensar, ni que fos per analogia, en un moment de *Canigó*, l'obra de Jacint

- Verdaguer en què el poeta descriu en una nota la bellesa d'una planta: la corona de rei o *saxifraga*: "ses fulles, sortint de l'arrel com los raigs d'una estrella, s'aplanen a terra en forma de corona, del mig de la qual surt l'espigó que, més que una flor, n'és una toia de blanques i petites, pujant fins a l'altura de dos palms".
5. G. BRUNO, *De lampade combinatoria Lulliana* (1585).
  6. Marcelino Menéndez y Pelayo, en el vol. III de la seva *Historia de los heterodoxos españoles* (vol. 3, Barcelona, Red Ediciones, 2010, p. 212), assenyalava: "Algunos lulianos extranjeros como Heurico Cornelio Agripa, Alstedo y Giordano Bruno, comprometieron con sus sueños, herejías y visiones el buen nombre de Raimundo... en nada empeece esto a la pureza de la doctrina del venerable mallorquín [...] En Giordano Bruno hay que distinguir siempre dos hombres: el comentador bastante fiel del arte de Lulio y el filósofo panteísta".
  7. La negreta és de l'autor de l'article.
  8. R. RAMIS BARCELÓ, "La inquisición de México y la calificación del 'Arbol de la Ciencia' de Ramon Llull (1665-1699)", *Estudios de Historia Novohispana*, núm. 48 (2013), ps. 189-214.
  9. R. RAMIS BARCELÓ, *op. cit.*, p. 133.

Miniatures del *Breviculum*, núm. X. Viatge a Bugia, on Llull es apedregat i empresonat